

Володимир Грабовський

МУЗИЧНІ РЕМІНІСЦЕНЦІЇ «ОЧЕЙ КУЛЬТУРИ» МАРКА СТЕХА

Марко Роберт Стех – літературознавець, письменник, культуролог, творчий працівник театру і кіно, організатор освітніх і видавничих проєктів. Народився у Польщі 1961 р., від 1982 року живе в Канаді. Доктор славістики і магістер інженерії. Працює в Канадському Інституті Українських Студій (КИУС): виконавчий директор видавництва, керівник проєкту «Енциклопедія України в інтернеті», засновник і автор циклу передач «Очима культури».

Від певного часу Марко Стех відомий в Україні: крім вищезгаданих різнобічних напрямів його діяльності, він є автором багатьох літературознавчих праць, зокрема, про Миколу Куліша, Ігоря Костецького, Емму Андієвську, п'єси та оповідання. А у Львівському видавництві «Піраміда» ще 2005 року вийшов його перший україномовний роман «Голос», який «спершу відлякує, потім спокушає і, врешті, заворожує своєю ускладненістю» (Костянтин Москалець). Мистецтво слова – особливо українського – міцно увійшло у свідомість автора, хоч варто підкреслити англійськість «Енциклопедії України в інтернеті». З представленого вище може скластися уявлення, що йдеться про особистість суто літературних зацікавлень. Але сфера літератури виявилася для нього затісною, народжувалися нові задуми, що значно розширили її межі.

У березні 2011 року в Торонто вийшла перша телепередача з циклу *Очима культури*. Автор постановив розгорнути широку панораму подій, явищ, постатей з української культури минулого і сьогодення. Амбітне і вкрай потрібне завдання обумовлюється унікальністю ситуації, в якій наші вагомі і неповторні здобутки в царині літератури, образотворчого мистецтва, музики, театру і кіно – все ще залишаються на узбіччі не лише світової свідомості, а й у сприйнятті українців. На сьогодні успішно створено 59 передач з омовленого циклу. Це 8–10 хвилинні мініатюри з різних сфер культури, перелічених вище. Здавалось би, треба радіти, але, як з гіркотою свідчить автор в одному з інтерв'ю («Літературна Україна»,

---

¹ Рецензію проф. Наталі Кашкадамової на цю книгу див. у попередньому числі нашого журналу – *ред.*

10 жовтня 2013 р.), «менше радує те, що іноді теми, які мені здаються самозрозумілими і які мають бути відомими принаймні в колах інтелігенції, сприймаються як новинки, а то й мало не відкриття. Це вже сумне свідчення того, як мало українці, як правило, знають спадщину власної високої культури».

Володимир Грабовський, Марко Стех, Леонід Грабовський

Чи потрібно тут вияснювати причини цього становища, в якому опинилася українська культура? Чи достатньо було констатації безконечної тривалості дії постколоніального синдрому? Або дивного явища, як пригадує Марко Роберт Стех, коли багатьом із нас «російський автор з Москви здається ближчим, ніж український автор з Нью-Йорка чи Торонто». Останні події нашого буття – Майдан, Революція гідності – повинні, напевно, докорінно змінити ситуацію: імена видатних творців закономірно повернуться до нас, а відтак українська культура засяє яскравими, неповторними барвами в цілому світі. Розпочавши – в першій передачі – зі «Вступних зауваг із мотивом Чорнобиля», автор охоплює знакові постаті, твори, мистецькі об'єднання минулого і сучасності. Це – «Слово о полку Ігоревім», Григорій Сковорода, Іван Котляревський, Тарас Шевченко; також – Лесь Курбас, Іван Миколайчук та Юрій Іллєнко, далі – Антін Лосенко й Олександр Богомазов. Цікаво, що автор у передачах циклу не тримається одного жанру, а урізноманітнює засобами сучасних підходів, зумовлених задумом у кожному випадку зокрема. Назви говорять самі за себе: «Загадкова «Історія Русів», «Походження українців (за Віктором Петровим)», «Про український «химерний роман» 1960–80 рр.» і ... «Про історію права і політичної культури в Україні». Про музичні відлуння циклу варто розповісти докладніше. Передачі зі сфери музичного мистецтва – «тріада» (Березовський, Бортнянський, Ведель); Барвінський, Лятошинський. Власне сюжетів з історії музики є близько десятка: «Валентин Сильвестров. Дочекатися музики», «Про композитора Леоніда Грабовського», «Про відродження української музики в 1920-х рр. та композитора Пилипа Козицького».

Стислі, лаконічні сюжети по вінця виповнені музикою не лише у передачах, присвячених видатним композиторам. Марко Роберт Стех віртуозно володіє

майстерністю висвітлення теми: вербальний текст супроводжується доречними вкрапленнями музики та необхідними відеоматеріалами. До слова, останні підібрані з унікальних колекцій України та зарубіжжя: світлини, графіка та репродукції запозичені з вищезгаданої «Енциклопедії України в інтернеті» та Української Вільної Академії Наук в США. Музичні доповнення, це – послідовний пошук найбільш адекватного відповідника у звучанні, особливо в «немузичних» передачах. Загалом, українська музика пронизує драматичні сюжети нашої культури, як, наприклад, невід’ємним є звучання фрагментів многотрудної Симфонії № 3 Б. Лятошинського в передачі «Павло Тичина. Гра з дияволом?» (№ 30) чи Сонати для віолончелі і фортепіано В. Косенка («Про Миколу Зерова і літературну дискусію 20-х рр.», № 32) або органічне вкраплення співу Марлен Дітріх в сюжеті, присвяченому письменнику Віктору Петрову (1894-1969), життя якого тісно пов’язувалося з Німеччиною. Перелік прикладів можна продовжувати: чи не в усіх передачах циклу відчувається надзвичайна увага автора та його партнерів до музики, як дієвої компоненти жанру телепередачі, що покликана у винятковій формі подати високомистецьку (висока культура!) інформацію. Щодо ж власне музичних передач, то, зрозуміло, Марко Роберт Стех оперує творами зі спадщини того чи іншого композитора і тут виникають значні труднощі.

...На початку літа 2012 р. електронною поштою я отримав від п. Марка повідомлення із запрошенням переглянути в інтернеті його передачі з циклу «Очима культури». У переліку вже був чималий «реєстр» також і музичних передач, між іншим, про Б. Лятошинського та Л. Грабовського (№№ 39-40). На той час ми ще не були знайомі. Невдовзі нам трапилась нагода зустрітись у Торонто і ближче поспілкуватись: відбулися цікаві розмови про українську культуру і мистецтво, про КІУС, про цілісність задуму циклу і плани щодо його подальшого розгортання. У роботі творців телепередач неминуче постають найрізноманітніші проблеми. Коли в процесі задіяне коло фахівців з різних напрямів – ці проблеми розв’язуються успішно. Проте, коли авторський колектив у мінімальному складі, як це коїться з «Очима культури», постають проблеми узгодження, гармонізації та взаємодії усіх складових – візуальних, звукових, не кажучи вже про «драматургію» кожної передачі, що в лаконічній формі повинна розкрити епохальні, без перебільшення, події та імена. Професійна обізнаність Марка Роберта Стеха в колі мистецьких явищ і щире захоплення музикою різних епох, стилів і жанрів, зрозуміло, допомагають йому відроджувати ті сторінки української культури, що досі є маловідомими в нашому суспільстві. Автор концентрує свою увагу на вузлових моментах драматичної історії, на трагічних постатях, що потрапили у вир епіцентру цієї історії. Ім’я Василя Барвінського, славного композитора-мученика, неспроста потрапило до кола передач циклу. Автор мав проблему в озвученні передачі музикою цього композитора, що все ще мало звучить, окрім західного регіону України. Моя незначна участь, на думку автора, посприяла успішному завершенню цього сюжету. Інший приклад не менш інтригуючий. Композитора Пилипа Козицького (1893-1960) у нас вивчають дуже стисло: в основному він фігурує як діяч, що покорився панівній ідеології і нічим особливо не вирізнявся. Проте Марко Роберт Стех не тільки знаходить правдиві

слова щодо його внеску до музичної культури, насамперед у творчості, також у царині музичної освіти, а знаходить унікальні факти творчої біографії. 20-ті роки, коли Україна охоплена вогнем російсько-білогвардійської та більшовицької інтервенцій, — П. Козицький в охопленому боями Києві творить семичастинний цикл прелюдій для фортепіано, тв. 12. Чому саме сім частин виникли в задумі автора? У ті роки існувало творче об'єднання молодих українських мистців різних сфер — поети, театralи, художники, музиканти — так звана «дев'ятка» (за кількістю членів — інколи їх число збільшувалося до дванадцяти). Їх об'єднувало щире прагнення творити нові реалії національного мистецтва. Фортепіанний цикл П. Козицького власне і являв собою музичні портрети сімки славетних гуртківців — графіка Георгія Нарбута, режисера Леся Курбаса, поетів Павла Тичини, Михайля Семенка, художника Юхима Михайліва, літературознавця Миколи Зерова і самого композитора. Дізнавшись про цей твір та його «першооснову», що мав озвучувати передачу, я виявив, що прелюдії у звукозапису відсутні, проте в одній із бібліотек мені вдалося розшукати ноти. Це цикл дуже цікавих мініатюр, позначений неабияким талантом, що підтверджується свіжістю гармонії, образною виразністю та мелодичною «портретністю» (про справжніх персонажів у скромному нотному виданні советських часів, звичайно, не могло згадуватися, бо серед них чимало «українських буржуазних націоналістів», що зникли фізично чи духовно в пеклі сталінізму). Піяністка з Дрогобича Олена Фатільнікова виконала кілька п'єс циклу, які потрапили до передачі циклу № 56 «Про відродження української музики в 1920-х рр. та композитора Пилипа Козицького».

Називаючи «дев'ятку», як одне з численних і природних об'єднань літературно-мистецького штибу, варто зазначити, що в українській спільноті вони були присутні віддавна. Їхня доля переважно завершувалася передчасно — в умовах бездержавності інакше не могло й бути. Пригадаймо хоча б Кирило-Методіївське братство 40-х років XIX ст.: його стисла історія висвітлена в передачі № 59. Для музичного підтвердження діяльності та долі його історичних персонажів автор скористався музикою видатного продовжувача кирило-методіївців (майбутнього учасника іншого об'єднання — «Громади») композитора і суспільного діяча Миколи Лисенка. Досить широка палітра його музики ніби продовжує емоційно-чуттєвий діапазон буття українського народу — від «Елегії», «Думки-шумки» для фортепіано у виконанні онуки композитора Ради Лисенко до солоспіву «Реве та стогне Дніпр широкий». Його виконує Павло Гунька, що відомий своїм грандіозним міжнародним проектом «Український мистецький солоспів».

Про славетного художника-композитора литовця Мікалоюса Чурльоніса, представника маленької країни, знають у цілому світі. Чи багато відомо про питому українського художника-імпресіоніста Юхима Михайліва (арешт, загибель у 1935 році)? Автор передачі, підкреслюючи саме українськість цього мистця, озвучує її музикою Б. Лятошинського (хор на слова Т. Шевченка «Гече вода в синє море», Прелюдія для фортепіано № 1, тв. 38). Уривки Симфонії № 1 українського композитора-диригента зі США Вірка Балея виявилися співзвучними описові непростой долі письменника Тодосія Осьмачки, що правдиво описав усі «принади» сталінської системи. Це його Юрій Шевельов небезпідставно порів-

нював із Тарасом Шевченком, а Михайло Слабошпицький назвав «поетом із пекла». Глибока, часом трагічна музика відповідає темі того чи іншого сюжету. Важко уявити собі, що постать Василя Барки, який вперше у романі «Жовтий князь» відкрив світові правду про Голодомор 30-х рр., може ілюструвати якась інша музика. Автор передачі зупинився на творах Євгена Станковича – «Реквієм для жертв Голодомору» та Скрипковий концерт № 2. Гітара та барокова лютня, на яких грає Роман Туровський («Українська мелодія», «Метелиця», «Арієтта», «Шумка»), на думку Марка Роберта Стеха, доповнюють опис життя славетного графіка Георгія Нарбута, що передчасно помер на 35-му році життя. Його сучасний стиль, що розкрився в найрізноманітніших графічних жанрах (аж до знаменитої «Абетки для дітей») власне й перегукувався з традиціями німця А. Дюрера та майстрів українського бароко. Діапазон музичних «вкраплень» дивовижно цікавий і різноманітний: крім згаданих композиторських імен, це ще В. Косенко, Р. Глієр, Л. Ревуцький, А. Штогаренко (у передачі, присвяченій М. Костомарову прозвучали уривки його Симфонії № 1 під батуту С. Турчака), М. Скорик, В. Годзяцький... та українська музика XVIII сторіччя.

«Як мало ми знаємо про ключові постаті нашої культури», – знову констатує Марко Роберт Стех і розкриває чергову невідому її сторінку. У розлогій спадщині Юрія Косача – поета і драматурга, небіжа Лесі Українки, серед іншого є п'єса «Скорбна симфонія», присвячена зображенню романтичного кохання молодого Дмитра Бортнянського та княжни. У ній драматург швидше за все спирається на власні життєві колізії. У передачі «Невідома п'єса Юрія Косача про Дмитра Бортнянського» (№ 25) гарно подані уривки з музики композитора (опера «Алкід», Квінтет) у виконанні «Київської камерати». Наступна передача цілковито розкриває правдиві, а не вимислені факти життя композитора в доречному музичному оформленні.

Стикло характеризуючи музичні сторінки «Очей культури», не маю змоги охопити всі, майже 60 передач. Не мушу також детально аналізувати суто музичні якості матеріялу, обраного автором, що покликаний розширити величну і непросту панораму української культури в найрізноманітніших іпостасях. Зрештою, моєю метою є зацікавити ширші кола освіченої української спільноти: усі передачі легко «відгукуються» на запити відвідувачів інтернету. Хоча не обходиться без казусів – не так давно, як повідомив п. Марко, якісь хакери намагалися знищити все, що було представлено. Але авторові вдалося відновити цикл і він сповнений нових планів щодо його логічного продовження. Кілька спостережень про коротку історію циклу (не цілих чотири роки, хоч задум виник значно раніше) доповнять, можливо, картину творення. Рухаючись «хронологічно» чи «жанрово», автор знаходить певні закономірності вияву вершинних подій української культури чи то в літературі, чи в театрі, чи в музиці. Ба більше. У віддалених, здавалось би, видах мистецтва він знаходить спільні ознаки взаємодії, співзвучності в архетипах, ментальності, долях... Ще одна риса: дуже багато українських мистців, яких досі окреслюємо як маловідомих чи незнаних, свій талент виявили винятково блискуче у непростих умовах. Чимало з них своєю творчістю випереджували славетних та широковідомих у світі. Над цим потрібно замислитися і тяжко працювати.

Дещо знаю про наступні плани Марка Роберта Стеха, він називає філософа Памфила Юркевича, художника Олексу Новаківського, композитора Михайла Вериківського. Не буду порівнювати цикл «Очима культури» з українськими програмами і досягненнями: вони є, хоч за своїм впливом недостатньо поширені (напр., канал «Культура», який, на жаль, не всюди можна приймати). Ще однією рисою циклу є засадниче правило його автора, який блискуче синтезує творчість авторів материкової України з її діаспорою, так роблять усі цивілізовані держави. І в цьому напрямі ще потрібні значні напрацювання. Наприклад, хто візьметься за відновлення імен обдарованих композиторів – харків'янина Павла Печенігу-Углицького, кубанця Миколу Фоменка чи киянина Юрія Фіялу, що нині мешкає в Монреалі? Відповіді обов'язково знайдуться, а наразі насолоджуймося очима, вухами, розумом і всеоб'ємністю прекрасного циклу Марка Роберта Стеха – «Очима культури».

